Josip Ćirić, University of Zadar, Croatia

Od psihoterapije do utopije

Abstract: From Psychotherapy to Utopia

At certain times, the psychotherapy approaches overstep the scientific borders of legitimate explanation that grant their status as scientific theories and a set of therapeutic practices. Its author attempts to provide three philosophical theses on philosophical grounds and the philosophical aspirations of psychotherapies. The arguments provided are historical (including social networks in the history of philosophy and psychology), epistemological and systematic. In this paper, three areas of such attempts are analyzed: sociological psychologism, that is, description and explanation of social conditions by means of a certain psychotherapeutic approach; understanding psychology as a world-view; and using mental health theory as a model of building a better society, that is, a utopia. Special attention is dedicated to B. F. Skinner's behavioral utopia Walden Two.

Keywords: psychotherapy, philosophy of science, utopia, B. F. Skinner

Uvod

Odnos psihoterapije i filozofije vrlo je dinamičan i obostrano utjecajan. Lako je prepoznati izvjesne filozofske utjecaje u pojedinim psihoterapijama; primjerice, klasični empirizam kod Freuda, Kantovu epistemologiju kod Junga, američki pragmatizam u biheviorizmu, filozofski romantizam i egzistencijalizam u brojnim terapijama humanističkog pristupa... (detaljnije o utjecajima vidi Jones and Butman 32). U drugom smjeru, psihološke spoznaje, u mnogo navrata u potpunosti nepredviđene igdje u filozofskoj spekulativnoj produkciji, izrazito su utjecale na postojeće filozofske teorije i izazivale nove pristupe. Tvrdnja se može ilustrirati dvama (ne)slavnim pokusima iz socijalne psihologije: Milgramovom studijom o poslušnosti te Zimbardovim zatvorskim pokusom. Prva je ukazala na neočekivano visok postotak ispitanika koji su (u simuliranim uvjetima) zadavali potencijalno smrtonosan elektrošok, a druga je pokazala koliko kontekst utječe na induciranje

nasilja čuvara prema zatvorenicima. Primjenjujući delfi-metodu, Milgram (Obedience to Authority 30-31) skupio je procjene stručnjaka i nestručnjaka o očekivanu ponašanju ispitanika i one su pokazale zapanjujuću razliku naspram empirijskih ishoda – procijenjeno je da će 0,1% ispitanika elektrošokove zadavati do kraja, dok su ispitivanja pokazala da taj postotak raste do 65% (33). Logički biheviorizam u filozofiji znanosti, problem odnosa um-tijelo (za detaljnu sistematizaciju logičkog prostora ovog problema vidi Ludwig 10-11) ili pitanja vezana uz umjetnu inteligenciju u filozofiji uma samo su neke od ilustracija utjecaja filozofskih teorija na psihologiju. Fokus je našeg istraživanja na politikama koje proizlaze iz psihoterapijske teorije i prelaženju granica koje postavlja znanstveni diskurs.

Teze

Temeljna teza (T0) glasi: "Sve psihoterapije imaju filozofske temelje i filozofske aspiracije." Prvi dio, o filozofskim[1] temeljima (T0a), možemo braniti analizom sadržaja psihoterapija, analizom socijalnih mreža i analizom konceptualnih mreža (detaljnije o ovim argumentima u Ćirić Komunikacijski kanali... 101-08). Analiza sadržaja psihoterapija otkriva jasno preuzimanje metafora ili teorijskih polazišta pojedinih filozofskih pravaca, pri čemu su uzori ili eskplicitno navedeni ili se do njih dolazi detaljnim proučavanjem psihoterapijske teorije. Drugi dio temeljne teze, o filozofskim aspiracijama (T0b), možemo raščlaniti na tri dodatne teze:

"Psihoterapijske teorije znanstvene su teorije i skup praksi koji pokušavaju objasniti patološko ponašanje i doživljavanje te ponuditi postupke koji će ih promijeniti nabolje. Time obuhvaćaju potrebu za smislenošću i svrhovitošću objašnjenja, što pripada području filozofije, čime psihoterapijska teorija prelazi vlastite granice objašnjavalačke moći." (T1)

"Psihoterapije su najučinkovitije životne filozofije zbog znanstvenolikog karaktera, koji eliminacijom neučinkovitog materijala uvodi evolucijski mehanizam u upravljanje svjetonazornom komponentom." (T2)

"Zadiranje psihoterapije u područje filozofije, sociologije i političke teorije izraz nalazi u utopijskom/distopijskom žanru upravo zbog vlastite normativne naravi." (T3)

U svezi s T1, postoji mnoštvo empirijskih dokaza o ljudskoj potrebi za objašnjenjem iskustva, ali to ne podrazumijeva ništa o kvaliteti objašnjenja – (izvrsna ilustracija u Vaclavik 71; također vidi Bruner and Postman 223). O potrebi svrhovitosti iskustva dovoljno govori Franklova logoterapija ili egzistencijalna analiza. Ljudska volja za smislom jest "temeljni i najvažniji razlog većini ljudskog ponašanja" (Lanz 486); ona je primarna sila života i nije "ni sekundarna formacija ni reakcijska formacija ili sublimacija" (Frankl 105). Dapače, cijeli smjer humanističko-iskustvenih psihoterapija pretpostavlja svrhovitost ljudskog organizma (Greenberg, Elliott and Lietaer 315). Pitanje smislenosti i svrhovitosti pripada domeni filozofije; psihoterapijski rad dotiče što to znači za korisnika, ali ne može tvrditi postoji li smisao ili svrha u svijetu; to je zadaća teleologije.

T2 može se raščlaniti na dodatne tvrdnje: "Psihoterapije su životne filozofije" (T2.1), što slijedi iz T1 – pitanja koja se postavljaju u psihoterapijskom radu često su filozofska (razlozi nekom ponašanju, svrha izvjesnog iskustva, etičnost postupaka...) i psihologija nema znanstveni kapacitet niti mandat odgovoriti na njih. Rollo May, egzistencijalistički psihoterapeut, također ističe potrebu za filozofskim pristupom u psihoterapijama te izražava nadu uočavanja potrebe da se posegne za pojedinim filozofima koji su nudili širu perspektivu kvaliteti življenja (64-65). Možemo identificirati pojedine životne filozofije kao štetne; Lazarus rabi taj izraz kao skup pretpostavki o načinu kako treba funkcionirati, ali koji ne proizvodi učinkovite posljedice (29). Cilj je psihološkog savjetovanja "pomoći ljudima da usvoje životnu filozofiju samopomoći" (Nelson-Jones 18).

Drugi dio, T2.2 možemo formulirati: "Znanstvenoliki karakter životne filozofije najučinkovitiji je poznati." Tezu branim dvama argumentima: i) povijesnim – posljednjih gotovo stoljeće i pol psihologije pokazalo se produktivnijim i količinski i spoznajno od cijele poznate povijesti spekulativne (filozofske) psihologije. Količina literature, broj psihoterapijskih pravaca i njihova učinkovitost; praktična primjena psiholoških spoznaja koja varira od kliničke, preko edukacijske do industrijske psihologije i marketinga; neočekivane i ključne spoznaje poput Freudove topike (Gardner 151; Glymour 72), Milgramovih i Zimbardovih pokusa... (Morawski and Bayer 236; Milgram, "Behavioral Study" 378-79; Haney et al. 13-15) sve je neusporedivo veće od produkcije predznanstvene psihologije; ii) sistemskim – postojanje evolucijskog mehanizma selekcije manje uspješnih konkurentskih rješenja dovodi do učinkovita sustava opisivanja, objašnjavanja i

upravljanja ljudskim ponašanjem i doživljavanjem. Ovdje prepoznajemo Kuhnov (23) opis normalne znanosti.

Posljednji dio T3 govori o normativnosti u psihoterapiji (riječ je o barem implicitnoj ideji psihičkog zdravlja) i utopijskom/distopijskom govoru. Razrađenost teorija koje su u temelju psihoterapijskih pravaca, njihova objašnjavalačka snaga, učinkovitost postupka i nesumnjiva ambicija njihovih autora doveli su do iskoraka iz primijenjene psihologije u normativnu psihologiju, pa na koncu i u političku teoriju. U skladu s razvojnim putem znanosti – opisivanje, objašnjavanje, upravljanje – pokušaje psihološkog ili čak psihoterapijskog zasnivanja društvene teorije (za detalje vidi Deigh 306) možemo gradacijski posložiti u sljedeći niz: i) opis i objašnjavanje društvenog stanja pozivanjem na određeni psihoterapijski pravac, tj. sociološki psihologizam; ii) psihologija kao svjetonazorna pozicija; iii) iskorištavanja teorije psihološkog zdravlja kao modela izgradnje učinkovitijeg društva, bolje rečeno – utopije.

Ovaj segment T3 ilustrirat ćemo s nekoliko primjera: antipsihijatrijom, religijskom interpretacijom psihologije i Skinnerovom utopijom.

Antipsihijatrija

Antipsihijatrijski pokret nastaje 1960-ih kao protivljenje medikopsihijatriji i kao politički pokret protiv psihijatrijskog nasilja. Pritom je riječ o raznolikoj skupini teoretičara: Rosenhanovi pokusi ukazali su na problematičnost psihijatrijske dijagnostike, Szasz je napao s teorijom etiketiranja, a Laing je upozorio na ulogu obiteljske dinamike u nastanku shizofrenije (Cooper 11). Antipsihijatrija nije pokret protiv psihijatrije, nego protiv psihijatrijskih ustanova kao totalnih ustanova (Goffman 15). Najslavnija imena pokreta su Ronald D. Laing, Thomas S. Szasz, Aaron Esterson, Joseph Berke, F. Basaglia, W. Huber, M. Mannoni te Michel Foucault. Antipsihijatrija je pokret koji želi humanizirati liječenje pacijenta, vratiti mu ljudsko dostojanstvo i pritom upozorava na patologiju upravo one institucije koja bi trebala pomagati u ponovnom stjecanju psihičkog zdravlja. Iz filozofske perspektive antipsihijatrijski pokret možemo gledati kao praktičnu primjenu egzistencijalističkih načela, kao zorni prikaz dokle može dovesti socijalna konstrukcija znanja te kao upozorenje što neravnomjerni odnosi moći mogu učiniti za one u neravnopravnom položaju. Za naše problematiziranje odnosa psihoterapije i filozofije antipsihijatrijski pokret služi kao

ilustracija kako se psihoterapijska teorija isprepliće s analizom moći i institucija te da ono što jest dio psihoterapijske teorije, naime ideja normativnosti (što predstavlja psihičko zdravlje) određuje i ono što nije dio psihoterapijske teorije, odnosno uređenje institucija, ideju socijalne konstrukcije zbilje i politiku odnosa prema psihičkim poremećajima (pokret deinstitucionalizacije).

Sociolog Erving Goffman u knjizi Azili istražuje kakav utjecaj bolnice kao totalne institucije (u sociološkom smislu riječi) imaju na pacijente i njihov liječenje (15-18). Novost je uvođenje termina "totalna institucija", tj. izolirani i zatvoreni društveni sustav kojem je cilj kontrola nad životom većine svojih članova. Time Goffman postavlja teorijski okvir za propitivanje tretmana psihijatrijskih pacijenata u terminima odnosa moći. Totalne su institucije i zatvori, škole internatskog tipa ili vojarne. Totalne institucije u praksi redovito njeguju izvjesne oblike rituala ponižavanja – riječ je o inicijacijskom obredu kojim se članove odvaja od njihova prethodnog identiteta i čini podložnijima autoritetu.

Thomas Szasz (The Myth of Mental Illness; Ideologija i ludilo) izlaže oštru kritiku koncepta "psihički poremećaj". Pacijenti tako nisu bolesne osobe, nego se neuspješno suočavaju sa stresom i problemima življenja. Na nekim mjestima brutalno oštar (primjerice, predlaže svrstavanje psihijatrije u pseudoznanost), Szasz tvrdi da je psihički poremećaj proizvedeni mit; prvo se obrušio na histeriju, zatim je ponudio analizu ovisnosti, shizofrenije i seksualne disfunkcije (Pols 40). Patološko ponašanje tako se može bolje objasniti pojmovima komunikacija i suočavanje nego kemijskom neravnotežom u mozgu. Sličan negativni stav prema biološkoj paradigmi nalazimo i u realitetnoj terapiji (vidi Glasser 17). Okoliš psihijatrijske ustanove može se zlorabiti, prema Szaszu, za ograničavanje slobode štićenika, za odbijanje prihvaćanja njihove komunikacije te za prisilnu hospitalizaciju iako osoba nije prekršila zakon. Dio liječničke profesije sudjelovao je tijekom povijesti u stigmatizaciji osoba koje su bile društveno neprihvaćene, naporne, čudne ili su predstavljale političke protivnike. Koliko je stigmatiziranje moćan politički alat govore dva primjera: instrumentalizacija psihijatrije u totalitarnim režimima 20. stoljeća kao sredstva za uklanjanje političkih neistomišljenika i promjene u klasifikaciji psihičkih poremećaja, poimence: uklanjanje homoseksualnosti iz klasifikacija DSM i ICD, odnosno spor o (ne)uvođenju predmenstrualnoga disforičnog poremećaja (APA xxiv). Maher i Maher navode kako je njegova borba za prava

štićenika psihijatrijskih ustanova dobila u javnosti mjesto koje je zauzimala borba za prava žena ili manjina (303).

Kao empirijsku ilustraciju suodnosa institucije, moći i procjenjivanja psihičkog zdravlja navest ćemo Rosenhanovu studiju On Being Sane in Insane Places. On je poslao ispitanike (tri žene i pet muškaraca) u dvanaest psiholoških klinika u pet saveznih država na objema obalama SAD-a s lažnim simptomima: čuli su glasove koji izgovaraju "prazno", "šuplje" i "mukli udarac". Svi osim jednoga dobili su oznaku shizofrenog. Njihov boravak u bolnici trajao je od sedam do 52 dana (medijan 19 dana). Prilikom puštanja u kartonima je bilo navedeno "shizofrenija u remisiji". "U tri slučaja hospitalizacije pseudobolesnika 35 od 118 pravih pacijenata izrazilo je sumnju u psihičku bolest ispitanika. Oni su im upućivali komentare poput: 'Niste vi ludi! Vi ste novinar ili reporter. Vi kontrolirate bolnicu!'" (Hock 228). Na kritike kako je iskoristio slijepu točku u pomagačkoj djelatnosti Rosenhan je najavio novo istraživanje u kojem će u tri sljedeća mjeseca poslati lažne bolesnike u bolnicu. Do kraja tog razdoblja primljena su 193 pacijenta od kojih je za njih 41 barem jedan od procjenjivača (član bolničkog osoblja) procijenio s visokom sigurnošću da je pseudopacijent; psihijatrima je bilo sumnjivo njih 23, a i osoblju i psihijatru njih 19. Rosenhan u navedenom razdoblju nije poslao ni jednog pseudopacijenta. U razdoblju između 1973. i '75. ponovio je istraživanje u 12 različitih bolnica.

Sličan pokus spominje i Watzlawick (Vaclavik 19) – pokušalo se suočiti dva psihijatra pri čemu se svakome od njih reklo kako će imati priliku razgovarati s pacijentom koji ima snažnu deluziju da je psihijatar. Istraživače je zanimalo koliko će im vremena trebati da prozru zabludu. Mlađi je sudionik prepoznao svojega slavnijeg kolegu i iskoristio situaciju da dobije nekoliko besplatnih stručnih savjeta.

Foucaultov pristup psihičkim poremećajima (Istorija ludila u doba klasicizma) zagovara tezu socijalnog konstruktivizma. Ludilo je tako konstrukcija koja je preživjela jer su je održavale administrativna i medicinska praksa. U pregledu povijesti psihičkih poremećaja (usporedi Porter 92-112) opisuje paralelni proces nastanka građanskog društva s prelaskom vođenja skrbi o poremećenim osobama iz domene karitativnog djelovanja Crkve u domenu liječništva i države. Možemo uočiti nekoliko faza: izolacija štićenika u institucije i stigmatizacija, Pinelova humana revolucija psihijatrijske prakse, preustroj azila u ekonomski održive institucije. Foucault poslije isti

obrazac nudi u analizi seksualnosti i penološkog sustava. Ovdje valja pripomenuti da iako socijalna konstrukcija predstavlja jedan segment razumijevanja odnosa društva prema psihičkim poremećajima, iz perspektive objašnjenja geneze psihičkih poremećaja, u izravnom je sukobu s medicinskom paradigmom. Za izlaganje detaljne kritike Foucaultove teorije ovdje nemamo mjesta. Dovoljno je navesti da za potrebe našeg problematiziranja perspektiva socijalnog konstruktivizma i povijesne analize razvoja psihijatrijskih ustanova ilustrira suodnos moći i norme psihičkog zdravlja.

Robert D. Laing, britanski psihijatar, autor je djela The Divided Self (Podijeljeni self), The Politics of Experience (Politika iskustva) i Sanity, Madness and the Family (Psihičko zdravlje, ludilo i obitelj). Osnova je njegove teorije teza da "takozvani duševni bolesnik odgovara na represiju društva shizofrenijom – stanjem kojim se zbog nedefiniranosti antipsihijatri najviše bave – i to društva normalnih koji su zapravo nesvjesni svoje otuđenosti, uspavanosti" (Filipović 26). Ludilo tako nije samo slom, nego i "proboj i oslobođenje" (Filipović 27). Neki njegovi kritičari radikalno iskrivljavaju tu tezu u veličanje ludila, na što on odgovara kako nikada nije tvrdio da je "ludilo superiornije duševnom zdravlju. Žao mi je ako sam ljude naveo na tu pomisao. Ne bih nikada preporučio ludilo" (Boyers and Orrill 305, prema Filipović 27).

Psihologija kao religija[2]

Sljedeći slučaj odnosa prema psihoterapijskoj teoriji kao svjetonazoru negativan je – psihoterapija se doživljava kao konkurentska religija koja legitimitet ne temelji na objavi, nego na znanstvenoj metodi. Egoizam se uzima za središnju vrijednost, što je iz pozicije kršćanstva pogrešna vrijednost: "sve suvremene teorije ljudske motivacije i teorije ličnosti smatraju da je nagrada našemu ja (tj. egoizam) jedino funkcionalno etičko načelo" (Vitz 6).

Na psihologiju se gleda kao na herezu – samoostvarivanje je svojim načelom "spoznaj samog sebe" zamijenilo judeokršćansku zapovijed "ljubi Boga i bližnje", pa je time gnostička. "U tom smislu čitava suvremena psihologija, ma kakvu teorijskom pravcu pripadala, može se, zbog naglaska na osobitom, ponešto ezoterijskom znanju, općenito protumačiti kao dio široko rasprostranjene gnostičke hereze" (Vitz 19). U ovom slučaju autor čini znanstvenu herezu prebrze generalizacije jer u analizu psihoterapija uvrštava samo humanističko-egzistencijalističke pravce, a izostavlja biheviorizam i, začudo, psihoanalizu. Kako se čini, Vitz kritiku temelji na dvama

momentima: prema prvome, rani psiholozi objašnjavaju svoju djelatnost u terminima rezerviranima za religijsku psihologiju; primjerice Freud i Jung, koji obilato rabe mitološke i religijske motive. Ova je pojava karakteristična za svaku znanost u ranoj fazi normalne znanosti nakon izlaska iz protoznanstvene faze. Kopernik, Galileo i Newton pisali su o astronomiji i rabili je ili kao teološki argument ili se koristili u nekim dijelovima teološkom terminologijom (Oxley n. pag). Kuhnova teorija znanstvenih revolucija predviđa ovakav razvoj znanstvene terminologije; uostalom, sličnu raspravu možemo čuti od pristalica eliminativizma i neurofilozofije o potrebi utemeljenja psihologije u potpuno novim terminima, koji su rasterećeni od zdravorazumskog i tradicionalnog značenja (vidi Churchland 310-12). U drugom momentu, Vitz nastoji filozofski opravdati vlastiti svjetonazor. Ovo je svakako legitimna pozicija i uvijek izvediva, iako je tehnički vid problematičan utoliko što filozofska argumentacija, za razliku od znanstvene, ima veći izbor polazišta i nije toliko opterećena empirijskom potvrdom.

Ukratko, Vitz svoje stajalište sažima u pet argumenata, čiju ćemo kritiku zatim izložiti:

1. Psihologija kao religija postoji, i ona je posebno snažna u Sjedinjenim Američkim Državama.
2. Psihologiju kao religiju moguće je kritizirati s više različitih stajališta, neovisno o religiji.
3. Psihologija kao religija zastupa izrazito antikršćanska stajališta.
4. Psihologiju kao religiju u velikoj mjeri podupiru škole, sveučilišta i socijalni programi koji se financiraju od poreza prikupljena od milijuna kršćana.
5. Psihologija kao religija već duži niz godina upropaštava pojedince, obitelji i zajednice. Međutim, posljednjih godina razorna logika ovoga sekularnog sustava počinje se bolje shvaćati, a s obzirom na to da sve više i više ljudi postaje svjesno praznine samoobožavanja, kršćanstvo je dobilo izvanrednu povijesnu priliku da čovjeku pruži smisao i život.(8)

Iz sociološke perspektive religija se razumije kao "društvena institucija koja uključuje vjerovanja i djelovanja koja se temelje na prepoznavanju svetoga … sveto je odvojeno [od profanog] kao nadnaravno i nadahnjuje strahopoštovanje i štovanje … profano je uključeno kao obični element svakodnevnog života" (Macionis 492). Ideologija se, iz iste perspektive, definira kao "glavni razlog zašto društvene hijerarhije opstaju … [ideologiju čine] kulturalna vjerovanja koja opravdavaju izvjesne društvene poretke, uključujući obrasce nejednakosti" (Macionis 261). U tom je smislu o

psihologiji moguće govoriti isključivo kao o ideologiji, ni u kojem slučaju kao o religiji, jer unutar psihologije nema mjesta za nadnaravno (ili parapsihološko). Tvrditi kako je znanost ideologija pak nije ništa novo nakon Feyerabendova (Against Method) metodološkog anarhizma. Time smo pokazali kako je prva točka neodrživa, a s njome i druga.

Treća točka kritizira psihologiju kao izrazito antikršćanski nastrojenu. Budući da je tema ovog članka filozofija znanosti, a ne teologije, ovaj prigovor nije zanimljiv, ako i jest istinit.

Prigovor o psihologiji kao ideološki upitnom pothvatu koji parazitira na novcu poreznih obveznika kršćana također je neumjestan jer su porezni obveznici pripadnici države, a ne specifične religije, što i jest bit sekularne države. Ovaj je argument također u izravnoj suprotnosti s duhom demokracije koji stoji iza pozitivne diskriminacije, ali ne i pukoga glasa većine.

Peti argument ima za pretpostavku da kršćanstvo pruža najbolji (ili čak – potpuni) smisao života. Međutim, može li se o religiji u sekularnoj državi govoriti kao o zastupanju znanstvene teorije koja pruža najbolje objašnjenje? Dok iza teorije mora stajati empirijska evidencija, vjerska sloboda zajamčena je, što izravno pobija tezu "jedne najbolje religije". S druge strane, Vitz je psiholog i zapanjujuće je da psihologiji pristupa isključivo kroz prizmu ideologije – s takvom argumentacijom može se napasti bilo koju znanost da nije u skladu s izvjesnim skupom vjerovanja.

Skinnerova bihevioristička utopija

Treći segment izlaganja tiče se iskoraka iz psihološke teorije – biheviorizam nudi jasan pristup objašnjenju nastanka patologije i kako bi tretmani za njeno uklanjanje trebali izgledati. Oslanjajući se na asocijacionistički pristup učenju, Skinner vlastiti pristup operantnog učenja proširuje na društvene odnose i pokušava, nalik na postupke za odučavanje od patološkog ponašanja, predložiti tretmane za odučavanje od društvene patologije i, posljedično stvaranje utopijskog društva koje će eliminirati socijalnu patologiju.

Skinnerov preteča Watson 1924. reducira učenje na odnos s okolinom – on napušta koncepciju instinkta i odbacuje koncepcije nasljednih sposobnosti, talenta, sklonosti. Optimistično, on tvrdi:

Dajte mi tuce zdrave djece i vlastiti svijet, dobro oblikovan prema mojim zamislima, da ih u njemu odgajam. Garantiram da ću uzeti jednog nasumce i obučiti ga da postane specijalist u bilo kojoj

grani – liječnik, odvjetnik, umjetnik, trgovac, pa čak i prosjak ili lopov, bez obzira na talente, sklonosti, tendencije, sposobnosti, vokaciju i rasu njegovih predaka. (Watson 82, prema Hothersal 511)

Ako je moguće u kontroliranoj okolini i primjenom biheviorističkih metoda bilo koga odgojiti da postane bilo tko, onda je malen korak umnožiti taj proces na sve pripadnike društva i ustrojiti utopiju. Uvjetovanje tako postaje temelj jednakih mogućnosti i veliki društveni izjednačitelj.

Walden Dva jedino je Skinnerovo fikcijsko djelo. Napisano je 1945. godine (objavljeno 1948.), upravo dok je Drugi svjetski rat završavao, odražavalo je zabrinutost za smjer kojim je krenuo svijet. Kao i u literarnom uzoru, Thoreauovu Waldenu, Skinner zagovara korjenito rješenje i napuštanje postojećeg društva i odbacivanje postojećih društvenih i političkih rješenja.

U ovoj utopiji živi 1000 zadovoljnih ljudi u komunalnom duhu: koriste se zajedničkim zgradama, jedu u kantini, djecu odgajaju u kolektivnom odgajalištu te proizvode dovoljno hrane i svega ostalog što im je potrebno za život. Ne postoji novčana ekonomija, nego se potrebne usluge ili proizvodi određuju četverosatnim radnim danom. Odgoj djece također je komunalan – djecu ne odgajaju majke, već dragovoljke koje sudjeluju u radu odgajališta[3] komune. Kako nema ekonomije koja uključuje žetone (token), nema ni akumulacije resursa niti njihove razmjene za usluge, što je pojedince u SAD-u previše podsjećalo na komunizam (Hothersal 569).

U 13. i 14. poglavlju Frazier (jedan od autorovih alter ega; Burris je drugi) tvrdi kako se uporabom uvjetovanja može iz društva ukloniti emocije poput ljubomore i frustracije. Tako uvjetovana djeca ne trpe negativne emocije i žive u okolini ispunjenoj tolerancijom. Kako bi ilustrirao samokontrolu, Skinner opisuje niz djece koja oko vrata nose lizalice i koja za nagradu mogu navečer dobiti cijelu lizalicu ako je tijekom dana nisu dotaknuli. Castle, jedan od junaka, kao i dobar dio javnosti nakon objavljivanja knjige, zgrožen je takvom prisilom. Valja spomenuti da postoje i zanimljiviji objekti zgražanja – eugenika u obliku genetskog eksperimentiranja spomenuta je, iako još nije praksa Waldena Dva.

Walden Dva zanimljiv je za našu analizu iz više razloga: i) pokazuje iskorak iz psihološke teorije (biheviorizam) u utopijski diskurs; ii) pokušaj reduciranja sociološkog fenomena na psihološke, tj.

sociološki psihologizam; iii) model je ostvarenja stvarne zajednice, komune Twin Oaks. Sociološki psihologizam već smo spomenuli i ovdje ga nećemo dalje razrađivati.

Iskorak iz psihologije u sociološku teoriju i utopijski diskurs možemo pratiti preko Watsonova već navedenog optimizma o oblikovanju osobe. U djelu Beyond Freedom and Dignity (S onu stranu slobode i dostojanstva), Skinner tvrdi da se tradicionalni pogled na slobodu mora prepraviti – sloboda i dostojanstvo igrali su u povijesti važnu ulogu u borbi protiv raznih oblika tiranije, ali u suvremeno doba ti su pojmovi postali prepreka stvaranju učinkovitijeg društva (26-29). Naglasak više ne bi trebao biti na osobnoj slobodi i nezavisnim pojedincima, nego na fizičkoj i društvenoj okolini. Ako se želi napraviti promjena u načinu života, treba promijeniti okolinu, a ne čovječanstvo.

Kultura je tako "skup praksi" (Skinner, Beyond Freedom and Dignity 131), razvija se kada nove prakse produlje opstanak onih koji ih rabe. Opstanak je jedini kriterij po kojem, eventualno, treba vrednovati kulturu. "Jednostavna je činjenica da kultura koja zbog bilo kojeg razloga uvodi vlastite članove u rad na svome opstanku, ili opstanku nekih svojih praksi, ima veće izglede za preživljavanje" (Skinner, Beyond Freedom and Dignity 136). Promjena okoline i promjena praksi biheviorističkim metodama jedino je što treba pretpostaviti za promjenu kulture, rezime je Skinnerova razmišljanja. On je očito zastupnik utilitarizma i ekstremnog biheviorizma – sve u okolini što se pokaže korisnim za selekciju poželjnog ponašanja dobro je. Kultura, koja je ionako samo skup bihevioralnih obrazaca koji se prenose transgeneracijski, također je podvrgnuta tom načelu. Propaganda, primjerice, nije prihvaćena ne zbog bilo kakva individualnog prava na slobodu ili informiranost, već samo zato što se pokazala neučinkovitom.

Valja se podsjetiti da biheviorizam nastaje na temelju metodološke ambicije odbacivanja onih pojmova koji se ne mogu intersubjektivno provjeriti, poput raznih mentalnih konstrukata (npr. introspekcije, slobode volje) – opaziti se može jedino ponašanje, postoji samo okolina![4] Iz toga slijede moguće intervencije.

Komuna Twin Oaks utemeljena je 1968. u Charlottesvilleu u Virginiji, SAD, i do danas je najuspješnija i najdugovječnija od svih komuna kojima je Walden Dva bio uzor. Drugi je poznati primjer komuna Los Horcones u Meksiku. Kuhlman iznosi povijest pokušaja i pogrešaka u primjeni Skinnerovih načela u komuni Twin Oaks navodeći kako uspjeh duguju upravo otklonu od neprimjenjivih recepata ponuđenih u knjizi, koliko i izvoru zarade prodajom vlastitih proizvoda. Iako

je otklon od bihevioristi čkih načela zoran, komuna je primijenila temeljnu Skinnerovu ideju u vezi s utopijom (Altus and Morris 280) – uporabu empirijskih metoda prirodnih znanosti na odlučivanje o učinkovitim premisama i praksama uređenja društva.

Zaključak

Kako možemo vidjeti prema navedenim primjerima, postoji značajan obostrani transfer teza između psihoterapije i filozofije. Ovdje smo se fokusirali na prelaženje granica iz psihologije u sociologiju i filozofiju baveći se temom društvenog uređenja, politike i utopije/distopije. Antipsihijatrija je poslužila kao primjer suodnosa kriterija psihičkog zdravlja i uređenja institucija. Analiza Vitzove knjige predstavila je analizu psihoterapijskih teorija kao svjetonazora. Na koncu, Skinnerova utopija poslužila je kao ilustracija kako je moguće iz čisto psihološke teorije zakoračiti u problematiku uređenja idealnog društva te koliko je u praksi takav pothvat izvediv.

Bibliografija

Altus, Deborah E. and Edward K. Morris. "B. F. Skinner's Utopian Vision: Behind and Beyond Walden Two." Contemporary Justice Review 3 (2004): 267-86. Taylor & Francis. Web. 16 April 2015.

Američka psihijatrijska udruga [APA]. Dijagnostički i statistički priručnik za duševne poremećaje DSM-IVTM. Prev. Goran Arbanas. Jastrebarsko: Naklada Slap, 1996. Print.

Blackburn, Simon. Poziv na misao. Poticajni uvod u filozofiju. Prev. Lada Jurica. Zagreb: AGM, 2002. Print.

Boyers, Robert and Robert Orrill. eds. R. D. Laing & Anti-Psychiatry. New York: Harper & Row, 1971. Print.

Bruner, Jerome S. and Leo Postman. "On the Perception of Incongruity: A Paradigm." Journal of Personality 17 (1949): 206-23. Wiley Online Library. Web. 16 April 2015. http://psychclassics.yorku.ca/Bruner/Cards/>

Churchland, Patricia Smith. Neurophilosophy. Cambridge, MA: MIT Press, 1990. Print.

Cooper, Rachel. Psychiatry and Philosophy of Science. Stocksfield: Acumen, 2007. Print.

Ćirić, Josip. "Filozofske postavke psihologijskih terapija: Konceptualna analiza psihologije savjetovanja." Diss. Sveučilište u Zagrebu, 2008. Print.

Ćirić, Josip. "Komunikacijski kanali filozofskog i psihološkog savjetovanja." Filozofska istraživanja 30.117-118 (2009): 97-121. Print.

Deigh, John. "Freud's Later Theory of Civilization: Changes and Implications." The Cambridge Companion to Freud. Ed. Jerome Nou. Cambridge: Cambridge University Press, 1991. 287-308. Print.

Feyerabend, Paul. Against Method. 3rd ed. London, New York: Verso, 2002. Print.

Filipović, Ljiljana. Filozofija i antipsihijatrija Ronalda D. Lainga. Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo, 1990. Print.

Fuko, Mišel. Istorija ludila u doba klasicizma. Prev. Jelena Stakić. Beograd: Nolit, 1980. Print.

Frankl, Viktor E. Zašto se niste ubili? Uvod u logoterapiju. Prev. Karlo Prendivoj. Zagreb: Provincijalat franjevaca trećeredaca, 1997. Print.

Gardner, Sebastian. "The Unconscious." The Cambridge Companion to Freud. Ed. Jerome Nou. Cambridge: Cambridge University Press, 1991. 136-60. Print.

Glasser, William. Pozor! Psihijatrija može biti opasna za vaše mentalno zdravlje. Prev. Mirjana Zećirević. Zagreb: Alinea, 2006. Print.

Glymour, Clark. "Freud's Androids." The Cambridge Companion to Freud. Ed. Jerome Nou. Cambridge: Cambridge University Press, 1991. 44-85. Print.

Goffman, Erving. Asylums. Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates. 1961. Harmondsworth: Penguin Books, 1980. Print.

Greenberg, Leslie S., Robert Elliott and Germain Lietaer. "Humanistic-Experiential Psychotherapy." Handbook of Psychology. Volume 8: Clinical Psychology. Eds. Stricker, George and Thomas A. Widiger. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, Inc., 2003. 301-26. Print.

Haney, Craig, Curtis Banks and Philip Zimbardo. "A Study of Prisoners and Guards in a Simulated Prison." Naval Research Review 30 (September 1973): 4-17. Web. 13 Jan. 2015. http://www.zimbardo.com/downloads/1973%20A%20Study%20of%20Prisoners%20and%20Guards,%20Naval%20Research%20Reviews.pdf>

Hock, Roger R. Četrdeset znanstvenih studija koje su promijenile psihologiju. Prev. Mirjana Krizmanić. Jastrebarsko: Naklada Slap, 2004. Print.

Hothersal, David. Povijest psihologije. Prev. Jasna Mistrić i Mirna Robić. Jastrebarsko: Naklada Slap, 2002. Print.

Jones, Stanton L. and Richard E. Butman. Modern Psychotherapies. A Comprehensive Christian Appraisal. Downers Grove: InterVarsity Press, 1991. Print.

Kuhlman, Hilke. Living Walden Two: B. F. Skinner's Behaviorist Utopia and Experimental Communities. Champaign, IL: University of Illinois Press, 2005. Print.

Kuhn, Thomas. Struktura znanstvenih revolucija. Prev. Mirna Zelić. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2002. Print.

Lanz, Jim. "Using Frankl's Concepts with PTSD Clients." Journal of Traumatic Stress 5.3 (1992): 485-90. Springer Link. Web. 16 April 2015.

Lazarus, Arnold Allan. Kratka, ali sveobuhvatna psihoterapija. Višemodalni način. Prev. Iris Marušić. Jastrebarsko: Naklada Slap, 2003. Print.

Ludwig, Kirk. "The Mind-Body Problem: An Overview." The Blackwell Guide to Philosophy of Mind. Eds. Stich, Stephen P. and Ted. A. Warfield. Oxford: Blackwell, 2003. 1-46. Print.

Macionis, John J. Sociology. 12th ed. Upper Saddle River, NJ: Pearson Education, Inc, 2008. Print.

Maher, Winifred B. and Brendan A. Maher. "Abnormal Psychology." History of Psychology. Eds. Freedheim, Donald K. and Irving B. Weiner. Hoboken: John Wiley & Sons, 2003. 303-36. Print.

May, Rolo. Psihologija i ljudska dvojba. Prev. Anita Sulojdžić. Zagreb: Naprijed, 1980. Print.

Milgram, Stanley. "Behavioral Study of Obedience." Journal of Abnormal and Social Psychology 67 (1963): 371–78. Web. 13 Jan. 2015. http://academic.evergreen.edu/curricular/social_dilemmas/fall/Readings/Week_06/milgram.pdf>

Milgram, Stanley. Obedience to Authority. An Experimental View. London: Tavistock, 1974. Print.

Morawski, Jill G. and Betty M. Bayer. "Social Psychology." History of Psychology. Eds. Freedheim, Donald K. and Irving B. Weiner. Hoboken: John Wiley & Sons, 2003. 223-48. Print.

Nelson-Jones, Richard. Praktične vještine u psihološkom savjetovanju i pomaganju. Opis modela savjetovanja o životnim vještinama i vježbe za njegovu primjenu. Prev. Lidija Arambašić. Jastrebarsko: Naklada Slap, 2007. Print.

Oxley, Chris, dir. Newton: The Dark Heretic. Stockholm: Viasat History, Modern Times Group, 2002. 29 July 2008. Television.

Pols, Jan. The Politics of Mental Illness: Myth and Power in the Work of Thomas S. Szasz. Trans. Mira de Vries. Vlastita naklada, 2005. Web. 18 April 2015.

Porter, Roy. Madness: A Brief History. Oxford, New York: Oxford University Press, 2002. Print.

Rosenhan, David L. "On Being Sane in Insane Places". Science 179 (1973): 250-58. JSTOR. Web. 16 April 2015.

Skinner, Burrhus Frederic. Beyond Freedom and Dignity. Harmonswordth: Penguin Books, Ltd, 1976. Print.

Skinner, Burrhus Frederic. Walden Two. New York: Macmillan, 1976. Print.

Szasz, Thomas. The Myth of Mental Illness: Foundations of a Theory of Personal Conduct. New York: Hoeber-Harper, 1961. Print.

Szasz, Thomas. Ideologija i ludilo: članci o psihijatrijskoj dehumanizaciji čovjeka. Prev. Josip Đaković. Zagreb: Naprijed, 1980. Print.

Vaclavik, Pol. Koliko je stvarno stvarno? Prev. Marko Živković. Beograd: Nolit, 1976. Print.

Vitz, Paul C. Psihologija kao religija: kult samoobožavanja. Prev. Mijo Pavić. Split: Verbum, 2003. Print.

Watson, John Broadus. Behaviorism. New York: Norton, 1924. Print.

[1] Radi jasnoće izlaganja, filozofiju razumijem kao "konceptualni inženjering" (Blackburn 3) i primjenjujem analitički pristup – identifikaciju teza i ispitivanje njihova logičkog odnosa.

[2]Ovaj segment rada preuzet je iz Ćirić, "Filozofske postavke psihologijskih terapija" 128-31.

[3]U djelu se opisuju pregradci za odgoj djece u kojima je moguće kontrolirati toplinu i vlažnost. Kada je u časopisu Ladies' Home Journal 1945. objavljen članak o dvoipolgodišnjem pokusu u kojem je Skinner svoju kćer Deborah odgajao u jednom takvom pregratku, digla se golema javna rasprava u rasponu od oduševljenja do zgražanja. Skinnerova druga kći, Julie Vargas, nije bila odgojena kao Deborah, ali je odlučila svoje dvije kćeri odgojiti u zračnoj kolijevci (Hothersal 571).

[4]Potrebno je podsjetiti se na ograničenja biheviorizma – neki uvriježeni psihološki pojmovi ne mogu se uključiti u biheviorističku paradigmu, primjerice motivacija. S druge strane, pokazala su se ograničenja pristupa da je sve rezultat učenja, posebice uvođenjem teorije generativne gramatike.

Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License